

Крайняк О. М.,

доцент кафедри германської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

КОНОТАТИВНО МАРКОВАНІ ЕЛІПТИЧНІ ІМЕННИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті уточнено понятійний зміст конотації як емоційно-експресивної стильової категорії, проаналізовано особливості конотативної забарвленості маркованих еліптичних іменників на позначення людини в сучасній німецькій мові.

Ключові слова: маркований еліптичний іменник, конотація, конотативна забарвленість, експресивність, стилістична конотація.

Постановка проблеми. Вибір теми дослідження полягає у необхідності системного вивчення конотативної забарвленості лексичного еліпса в сучасній німецькій мові. У германістиці бракує комплексного вивчення маркованого і немаркованого типів іменникового еліпса та їх функціонування всередині експресивного, стилістичного та емоційно-експресивного забарвлення об'єкту денотації та змісту слова. Необхідність пропонованого дослідження зумовлена відсутністю системного опису субстантивних композитів з усіченням означуваного у сфері іменникового словотворення сучасної німецької мови, невивченістю семантичного та стилістичного аспектів, а також практичними завданнями лексикології та лексикографії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на те, що проблема конотації як стилістична маркованість лексичних одиниць розглядалася в працях багатьох дослідників. В.М. Телія вивчала структурні та стилістичні особливості конотативного значення лексем [6], В.І. Говердовський репрезентував конотацію як суму змістовних компонентів значення слова [2], емоційно-стильовий компонент мовної одиниці досліджувався у працях А.В. Філіппова [7], проте в лінгвістичній літературі бракує вивчення конотативної забарвленості еліптичних іменників у сучасній німецькій мові.

Метою статті є виявлення й аналіз засобів вираження експресивності усічених одиниць у лексикографічних джерелах сучасної німецької мови.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань: 1) з'ясувати особливості конотативної забарвленості маркованих еліптичних іменників на позначення людини як основного засобу образного мислення; 2) визначити види та функції емоційно-експресивної лексики в сучасній німецькій мові; 3) здійснити семантико-стилістичну класифікацію усічених одиниць з урахуванням їх експресивно-емоційного забарвлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи лексичний склад мови як словотвірну, семантичну і стилістичну системи, слід зазначити, що в словотвірному плані лексичний еліпс – це процес усічення, в семантичному плані – це зсув всього значення початкової лексичної одиниці на її усічений компонент, а в стилістичному – це стилістичні засоби виразності усіченої одиниці.

Еліптичні скорочення не виявляють регулярності ні в межах однієї мови, ні групи споріднених мов. «Нерегулярність» процесу скорочення полягає в тому, що не від кожного склад-

ного слова можливе утворення еліптичної одиниці. Так, не скорочуються звичайно цільнонаправлені (ідіоматичні) (*Seehund, Handschuh, Fingerhut*), посесивно-метонімічні (*Rotkäppchen, Wuschelkopf, Schafskopf*), абстрактні іменники (*Feindseligkeit, Mutterliebe, Sonnenaufgang, Meerrauschen*). Навпаки, зазнають скорочення роздільнонаправлені іменники, зокрема позбавлені ідіоматичності, що трансформуються в синтаксичні словосполучення без порушення їх понятійної і семантичної цілісності і достатньо вживані в мовному колективі в цілому або в межах окремих соціальних (професійних) груп [5, с. 173].

На думку В. Фляйшер, з часом може відбутися стилістична нейтралізація еліптичної одиниці. У зв'язку з цим з'являється можливість «повного витіснення складних слів з уживання в масштабах усього світу, що може привести до їх повної втрати» [8, с. 262]. Це буває зазвичай при частому вживанні еліпсів для позначення широко відомих реалій, при цьому відбувається розрив між скороченою і повною одиницями, що веде до заміни прототипу еліпсом.

У лінгвістичній теорії існують різні тлумачення поняття конотації, у першому випадку йдеться про загальне лексичне значення слова, тобто про значення лексичної одиниці окрім денотата (широке розуміння). При вузькому розумінні поняття «конотація» відносять до тропів, які слугують засобом образності мови. Ми дотримуємось останньої теорії, тому що конотація виконує перш за все експресивну і прагматичну функції.

Конотація (лат. *con* – разом і *notatio* – позначення) – додатковий семантико-стилістичний відтінок, який накладається на основне значення слова, надає йому певного експресивного, емоційного забарвлення – урочистості, невимушеності, фамільярності тощо [3, с. 355].

На думку І.В. Арнольд існує чотири види конотації: емоційна (мова йдеться про передачу емоції або почуття), оцінна (висловлюється позитивне або негативне міркування щодо денотата), експресивна (характеризується образністю слова) і стилістична (проявляється у різних функціональних стилях мови) [1, с. 108].

Емоційно-експресивна забарвленість лексичних одиниць є характерною для всіх стилів мови і виражається по-різному. Експресивність пов'язана зі стилістичним значенням, оцінністю, емоційністю, але не отожднюється з цими поняттями.

Емоційна лексика мови відображає культурний розвиток народу, його традиції, вірування, уявлення про світ. Існує багато лексем, які поєднують в своєму конотативному значенні емоційно-оцінний компонент з експресивним, образним, стилістичним, ідеологічним або ж будь-яким іншим компонентом.

Людині, яка користується певним типом лексики, висловлює свої позитивні чи негативні емоції, завжди допомагає експресія (сила, виразність), що обов'язково увиразнює почуття, тому розчленування цієї лексики на емоційну та експресивну (при стилістичній характеристиці), як правило, умовне [4, с. 90].

Дослідження конотативно маркованих еліптичних іменників із усіченням означуваного дозволило виявити різноманітний з точки зору семантики клас одиниць та прослідкувати їх багатопланові системні зв'язки. Це дає підстави до виділення окремих семантичних груп маркованого еліпса для позначення людини:

- **найменування людини за її зовнішнім виглядом, фізичними характеристиками:** *Kartoffelnase – Kartoffel* «кирпатий (про людину)», *Schnauzbart – Schnauz* «чоловік із густими вусами», *Fratzengesicht – Fratze* знев. «рожа», *Igelschnitt – Igel* «стрижка їжачком», *Bürstenfrisur – Bürste* «їжачок (чоловіча стрижка)», *Ponyfrisur – Pony* «чубок (зачіска)», *Fliegengewicht – Fliege* «занадто низька вага»;

- **найменування людини за її віком:** *Knasterbart – Knaster* «дідуган», «старий буркотун», *Piepmatz – Piepe* «пташеня (про дитину)», *Krabbelkind – Krabber* «дитина («повзунок»)», *Wichtelmann – Wichtel* «підліток»;

- **найменування людини за характером стосунків з іншими людьми:** *Busenfreundin – Busen* «щира подружка», *Turteltaube – Turtel* «улюблена подружка», *Saftheini – Saft* «стараний однокласник»;

- **найменування людини за її інтелектуальними здібностями:** *Pieselampel – Piesel* «нездара», «боягуз», *Eierkopf – Ei* «інтелектуал», *Dusselkopf – Dussel* «нерозумна людина»;

- **найменування людини за її рисами характеру, поглядами:** *Punkrock – Punk* «шалалупт», «стиляга», *Spißbürger – Spießer* «противник прогресу», *Tausendkünstler – Tausend* «майстер», *Lackaffe – Lacko* «піжон», *Arschkriecher – Arsch* груб. «дурень», «підлабузник», *Dragonerweib – Dragoner* «бій-баба», *Klatschbase – Klatsche* «пліткарка».

Еліптичні іменники, які утворилися в результаті елімінації означуваного в процесі свого історичного розвитку і активного функціонування в мові, поступово стають обов'язковою складовою стійких словосполучень, поетичних назв, фразеологічних одиниць, ідіоматичних виразів. Так, у словотвірному ряді *Busenfreundin – Busen*, усічене слово *Busen* зі значенням «душа», «лоно», «щира подружка» є частиною багатьох стійких поетичних виразів: *der Busen der Natur (scherzh.)* – поет. «на лоні природи»; *seinen Busen öffnen* – поет. «розкрити своє серце», «висловитися щиро»; *eine Schlange am Busen wärmen* – «вигріти гадюку за пазухою»; *es im Busen haben* – поет. «бути собі на умі»; *es im tiefsten Busen bewahren* – поет. «зберігати щось глибоко в душі»; *in seinen Busen greifen* – поет. «заглибитися в самого себе»; *Liebe im Busen hegen* – поет. «відчувати в своєму серці любов».

Стилістичне маркування еліптичних іменників вказує на стилістичне значення конкретної лексичної одиниці. Серед усічених одиниць зафіксовано використання стилістично зниженої лексики (з іронічною, грубою, зневажливою конотаціями), які надають експресивно забарвленому слову негативної оцінки: *Fratzengesicht – Fratze* знев. «рожа», *Arschkriecher – Arsch* груб. «дурень», «підлабузник». Такі лексеми виступають стилістичними синонімами до нейтральної характеристики людини, предмета, явища або поняття: *Fratze – Miene, Gesicht, Arsch – Kriecher*. До того ж вони здатні набувати емоційного заряду в складі стійких словосполучень, прислів'їв та фразеологічних виразів: *eine Fratze ziehen, Fratzen schneiden* – «криватися»; *wenn man diese Fratze schon sieht, vergeht einem der Appetit* – «коли побачиш таку пику, пропадає апетит». *Dieser Arsch hat mir alles verdorben* – «цей дурень мені все зіпсував».

До емоційно експресивних належать також слова, в яких оцінність виражається не лексично, а граматично, тобто за допомогою префіксів або суфіксів. Наприклад, німецький суфікс *chen* може надавати слову не лише зменшувального відтінку значення, але й конотативного значення зневаги або пестливості, жартівливості: *Fratze – Frätzchen: ein niedliches Frätzchen* «гарна мордочка».

Емоційно-оцінний потенціал композитів сучасної німецької мови є передумовою для появи еліптичних іменників із стилістичною конотацією, тому що складні слова володіють комунікативною релевантністю та функціонально стильовим потенціалом. Логіко-предметний зміст композитів міститься в мікроконтексті, який зумовлено їх складовими частинами.

До найбільш характерних видів конотативної виразності можна віднести лексичні еліпси, які утворилися в результаті скорочення та метафоричного, метонімічного перенесення. Метафора традиційно визначається як троп, побудований на вживанні слів і словосполучень у непрямому значенні на основі подібності, аналогії (за кольором, формою, обсягом, призначенням тощо) [4, с. 26].

Метафоричне перенесення і процес еліптичного скорочення лежать в основі утворення низки іменників:

- **схожість частини тіла тварини (рослини) і людини:** *Ponyfrisur – Pony* «чубчик (зачіска)», *Igelschnitt – Igel* «стрижка їжачком», *Wespentaille – Wespe* «осина талія», *Pilzkopffrisur – Pilzkopf* «юнак з зачіскою бітлів», *Kaktuskopf – Kaktus* «стрижка їжачком», *Kartoffelnase – Kartoffel* «кирпатий (про людину)»;

- **схожість тварини (рослини) з людиною:** *Kosakenpferd – Kosaken* «козацький кінь», *Wespentaille – Wespe* «осина талія», *Kraulstil – Kraul* «плавання стилем «кріль»;

- **схожість частини тіла дитини і дорослої людини:** *Bubikopf – Bubi* «жіноча стрижка під хлопчика»;

- **схожість тварини (рослини) і захворювання людини:** *Froschgeschwulst – Frosch* «пухлина живота».

Метонімія означає буквально «перейменування» і як термін вживається для позначення перенесення найменувань на основі асоціацій по суміжності.

Метонімічні значення еліптичних іменників на позначення людини базуються на семантичних асоціаціях або стилістичних конотаціях:

- **люди, які знаходяться в приміщенні – приміщення:** *Nichtraucherabteil – Raucher* «вагон для тих, хто не палить», *Raucherabteil – Nichtraucher* «вагон для тих, хто палить», *Nichtschwimmerbecken – Nichtschwimmer* «басейн для тих, хто не вміє плавати»;

- **частина тіла людини – людина:** *Linkshänder – Linker* «лівша», *Tausendkünstler – Tausend* «майстер на всі руки»;

- **заряддя праці – працівник:** *Töpfermeister – Töpfer* «гончар», *Putzfrau – Putz* «прибиральниця».

Висновки. Еліптичні іменники активно беруть участь у процесі створення нових стилістично забарвлених лексем, забезпечуючи таким чином емоційно-оцінну конотацію висловлення. Метонімічне та метафоричне перенесення сприяє варіативній номінації, створенню яскравих та експресивних образів людини. Деякі скорочені іменники актуалізуються у мовленні та переходять в розряд стилістично маркованих лексичних одиниць.

Отже, функціональний аспект стилістично маркованих еліптичних іменників потребує подальшого системного вивчення. Детальне дослідження їхніх стилістичних конотацій може базуватися на основі мовного вираження в різних типах тексту.

Література:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. Л.: Просвещение, 1981. 295 с.
2. Говердовский В.И. История понятия коннотации. Филологические науки. М.: Наука, 1979. № 2. С. 83–86.
3. Дудик П.С. Стилїстика української мови: навчальний посібник. К.: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
4. Коваль А.П. Практична стилїстика сучасної української мови: 3-тє вид., допов. і перероб. Київ: Вища школа, 1987. 351 с.
5. Силян В. Л. Лексический эллипс в германских языках. К: Вища школа, 1974. 184 с.
6. Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты. М.: Языки русской культуры, 1996. 288 с.
7. Филиппов А.В. К проблеме лексической коннотации. Вопросы языкознания. 1978. № 1. С. 57–64.
8. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1969. 327 S.

Крайняк О. Н. Коннотативно маркированные эллиптические существительные для обозначения человека в современном немецком языке

Аннотация. В статье уточнено понятийное содержание коннотации как эмоционально стилистической категории, проанализированы особенности коннотативной окрашенности маркированных эллиптических существительных для обозначения человека в современном немецком языке.

Ключевые слова: маркированное эллиптическое существительное, коннотация, коннотативная окрашенность, экспрессивность, стилистическая коннотация.

Kraynyak O. Connotatively marked elliptical nouns used for denotation of a person in modern German

Summary. In the article we clarified the conceptual content of a connotation as an emotionally stylistic category, analyzed features of connotation of marked elliptical nouns used for denotation of a person in the modern German language.

Key words: marked elliptical nouns, connotation, connotative tinge, expressiveness, stylistic connotation.